

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การหาแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกของคนในท้องถิ่น
3. แนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูป่าชุมชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

1. ความหมายของป่าชุมชน

เสนห์ จามริก และคณะ (2536) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน คือ เป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และ/หรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศน์แห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์ และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และเป็นธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์และสิทธิชุมชนซึ่งเน้น หลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นหลัก

โกมล แพรกทอง (2535) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการที่จะพึงพึ่งป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนมาเป็น วัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการ และควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2534) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน คือ พื้นที่ซึ่งรัฐกำหนดไว้ให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทางด้านป่าไม้ตามวัตถุประสงค์ แห่งชุมชนนั้น โดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการให้เกิดประโยชน์อย่างต่อเนื่องและถาวร

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน (2533) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ป่าชุมชน เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งทางวนศาสตร์ชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการ โดยชุมชน และเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตาม กฎเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ

กรมป่าไม้ (2531) ให้ความหมายอย่างกว้าง ป่าชุมชน คือ ป่าซึ่งประชาชน กลุ่มประชาชนหรือสถาบันในชุมชนนั้น ได้ร่วมกันรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น ในความหมายเฉพาะคือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำองค์ประกอบของความต้องการของประชาชน และประชาชนผู้รับประโยชน์เข้ามาร่วมในชุมชนนั้น

ป่าชุมชน คือ ผืนป่าที่ชุมชนช่วยกันจัดการฟื้นฟูดูแลรักษาทั้งจากปัญหาไฟป่า การบุกรุกแผ้วถางทำลายการปกป้องการหาของป่าจนเกินกำลังที่ป่าจะรับได้ โดยมีลักษณะคล้ายกันคือ ชุมชนหรือหมู่บ้านที่ดูแลป่าชุมชนใดจะมีกฎระเบียบในการดูแลและใช้ประโยชน์ เป็นต้นว่า การร่วมกันทำแนวกันไฟ การจัดเวรยามเดินลาดตระเวนกตีกาในการเก็บเห็ด เก็บหน่อ ฯลฯ ป่าชุมชนจะแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองบริเวณคือ บริเวณพื้นที่อนุรักษ์ และบริเวณพื้นที่ใช้สอย ส่วนสถานะทางกฎหมายของพื้นที่ที่จัดตั้งเป็นป่าชุมชน อาจเป็นป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่สาธารณประโยชน์ และอาจอยู่ในพื้นที่ของเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (กรณีประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับป่าสงวนแห่งชาติที่ใช้เป็นป่าชุมชนอยู่ก่อน)

ป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นผืนป่าผืนเล็กๆ มีขนาดและรูปแบบผันแปรไปตามลักษณะและพัฒนาการของชุมชน ป่าชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่นและยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของชุมชนเป็นสำคัญ ชุมชนล่มสลายป่าก็หมด ป่าหมดชุมชนก็ล่มสลาย ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างป่ากับชุมชนจึงเป็นที่รับรู้กันมานาน ดังนั้น เพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าที่เหมาะสมจึงต้องมีการพัฒนาองค์การชุมชน สร้างแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ทำแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืนทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืนใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้มองเห็นระบบนิเวศย่อยๆ ในระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ เช่น ที่สูงเป็นป่าดิบเขาที่โคกเป็นป่าโคก หนองน้ำหรือที่น้ำท่วมขังเป็นฤดูกาลก็มีป่าพรุหรือป่าบุงป่าทามขึ้นอยู่ เป็นต้น ดังนั้นเราจึงควรศึกษาองค์ประกอบของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จักกฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและรู้จักจัดการกับผลกระทบจากการเก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์สรรพสิ่งจากระบบนิเวศ และตระหนักถึงคนกับระบบนิเวศจะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน

จากคำนิยามของคำว่า ป่าชุมชนที่มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกัน จะเห็นสาระสำคัญของป่าชุมชนอยู่ 3 ประการ คือ

1. ต้องมีพื้นที่ เพื่อเป็นพื้นที่ที่ชุมชนเข้าไปจัดการ เพื่อประโยชน์ของชุมชน
2. ต้องมีขบวนการของชุมชนในการเข้าไปจัดการ เพื่อประโยชน์ของชุมชน
3. ต้องมีการใช้ประโยชน์จากป่าตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้อง

กับวิถีชีวิตของชุมชน

ดังนั้น ป่าชุมชน จึงหมายถึง พื้นที่ที่ได้รับการจัดการโดยขบวนการของชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตามความประสงค์ของชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ประเภทของป่าชุมชน แบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

2.1 ป่าชุมชนแบบป่าธรรมชาติหรือดั้งเดิม เป็นป่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติโดยมีคนในพื้นที่ร่วมกันดูแลไม่ให้มีการบุกรุก ถิ่นครองหรือเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองประโยชน์ของชุมชนในด้านเศรษฐกิจเป็นแหล่งอาหาร แหล่งไม้ใช้สอย ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ

2.2 ป่าชุมชนแบบพัฒนาหรือฟื้นฟูขึ้นใหม่ เป็นพื้นที่ป่ากร้างว่างเปล่า พื้นที่ป่าเสื่อมโทรม หรือพื้นที่ที่คนในชุมชนได้ดำเนินการปลูกต้นไม้สร้างป่าขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์ร่วมกันในลักษณะต่างๆ เช่น เพื่อเป็นแหล่งอาหาร เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจความสวยงามของสถานที่สำคัญต่างๆ เพื่อเป็นรายได้ของคนจากการจัดการป่าไม้ และเพื่อเป็นไม้ใช้สอยในชุมชน

3. ลักษณะของป่าชุมชน

อุทัย บางเหลือ และคณะ (2553) ได้สรุปเป็นลักษณะใหญ่ๆ ของป่าชุมชน ได้ดังนี้

3.1 ป่าชุมชนธรรมชาติ หรือป่าชุมชนดั้งเดิม เช่น

3.1.1 ป่าอภัยทาน เป็นป่าที่คนในชุมชนร่วมกันรักษาเพื่อการห้ามล่าสัตว์ทุกประเภท

3.1.2 ป่าวัด เป็นป่าที่วัดร่วมกับคนในชุมชนรักษาไว้ เพื่อประโยชน์ในด้านการปฏิบัติธรรม

3.1.3 ป่าช้า เป็นป่าไม้ในเขตชุมชนหรือวัด ที่คนในชุมชนใช้เป็นสถานที่สาธารณะเพื่อทำพิธีกรรมฌาปนกิจศพ หรือพิธีกรรมอื่นๆ

3.1.4 ป่าดอนปู่ตา เป็นป่าไม้ที่คนในชุมชนใช้ตั้งศาลปู่ตาทิมบ้านหรือพิธีเชิญผีเจ้าปู่ตา เพื่อสร้างขวัญกำลังใจ เป็นความเชื่อของคนในชุมชนว่าศาลปู่ตาจะช่วยปกป้องรักษาให้สมาชิกชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข รู้สึกสบายใจหรือมีความปลอดภัย ความเชื่อในการทำมาหากินให้ได้ผลผลิตที่ดีในแต่ละปี

3.1.5 ป่าน้ำซึม หรือป่าหัวน้ำ เป็นป่าไม้ที่คนในชุมชนดูแลรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำในการกินดื่ม น้ำใช้ และใช้ในการเกษตร

3.1.6 ป่าหัวไร่ปลายนา เป็นป่าไม้ที่คนในชุมชนร่วมกันปลูกหรือเก็บรักษาต้นไม้ไว้ตามหัวไร่ปลายนาเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการทำเครื่องหมายแนวเขต ใช้ไม้ในการก่อสร้าง และอื่นๆ

3.1.7 ป่าห้วยนา เป็นป่าไม้ที่คนในชุมชนร่วมกันดูแลรักษาไว้เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินหรือกรวดทรายไหลลงไปในพื้นนาจะอยู่บริเวณติดกับพื้นที่ทำนา

3.1.8 ป่าใช้สอย เป็นป่าไม้ที่คนในชุมชนร่วมกันดูแลรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย เก็บไม้ฟืน เผาถ่าน หาของป่า ปล่อยสัตว์เลี้ยง เก็บสมุนไพร และเป็นแหล่งอาหารเพื่อยังชีพ

3.1.9 ป่าชุมชนธรรมชาติในลักษณะอื่น เป็นป่าไม้ที่คนในชุมชนร่วมกันจัดการเพื่อใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของชุมชนในพื้นที่ เช่น ป่าพรุ ป่าชายเลน ป่าทาม เป็นต้น

3.2 ป่าชุมชนพัฒนาหรือฟื้นฟูขึ้นใหม่ เช่น

3.2.1 ป่าปลูกเพื่อการใช้สอยชุมชน เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ที่คนในชุมชนได้ร่วมมือกันปลูกขึ้นในที่สาธารณะประโยชน์ต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและเชื้อเพลิง

3.2.2 ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้เพื่อการศึกษาทั้งด้านการเกษตร และใช้ประโยชน์อื่นๆ

3.2.3 ป่าปลูกในบริเวณวัดหรือสำนักสงฆ์ เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัดหรือสำนักสงฆ์ เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะแก่การสงบจิตใจ และการใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมของวัด

3.2.4 ป่าชุมชนตามโครงการจัดการที่ดินหรือโครงการอื่นๆ ของรัฐบาลเป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ที่ดินของรัฐ เช่น ปลูกพร้อมการจัดสรรที่ดิน และจัดทำเป็นป่าชุมชนโดยมีองค์กรของชาวบ้านเป็นผู้ดูแล

3.2.5 ปลูกป่าในลักษณะอื่นๆ เช่น เป็นพื้นที่ปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะประโยชน์ต่างๆ คลองน้ำ อ่างเก็บน้ำหรือบ่อน้ำ เป็นต้น

4. การใช้ประโยชน์ป่าชุมชน

หากจะให้ป่าชุมชนนั้นคงอยู่อย่างยั่งยืน ต้องไม่ใช่การใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน แต่เป็นการใช้เพื่อลดรายจ่าย เช่นการเก็บผลผลิตจากป่าเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน การตัดไม้เพื่อใช้ในกรณีจำเป็นในครัวเรือนเพื่อประโยชน์สาธารณะของชุมชนตามกติกาที่ชุมชนกำหนดไว้ ป่าชุมชนจึงต้องฟื้นฟูและพัฒนาให้เป็นป่าธรรมชาติมิใช่กลายเป็นป่าเศรษฐกิจหรือหาวิธีใช้ประโยชน์ในเชิงสร้างรายได้อื่นๆ ไม่สิ้นสุดที่ต้องระบุไว้ให้ชัดเจนก็เพราะว่าป่าชุมชนของประเทศไทยในปัจจุบันมี 2 ลักษณะ คือ แบบที่ 1 ป่าชุมชนที่รักษาระบบนิเวศเป็นป่าธรรมชาติ ซึ่งป่าชุมชนทั่วประเทศที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้จัดให้มีขึ้น มีลักษณะเป็นป่าธรรมชาติที่สอดคล้องหลักการและเหตุผลในร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน แบบที่ 2 ป่าชุมชนที่ให้ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เป็นสวนป่า ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ยูคาลิปตัส เป็นป่าชุมชนที่กรมป่าไม้สนับสนุน เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกของคนในท้องถิ่น

1. ความหมายของจิตสำนึก

1.1 ซิกมันด์ ฟรอยด์ บิดาแห่งจิตวิเคราะห์ได้แบ่งจิตของคนเราออกเป็น 3 ระดับ คือ จิตสำนึก (Conscious) จิตกึ่งสำนึก (Preconscious) และจิตใต้สำนึก (Unconscious) ซึ่งฟรอยด์ จะเรียกรวมจิตไร้สำนึกรวมอยู่ในจิตใต้สำนึกด้วย โดยเปรียบจิตทั้ง 3 ส่วนนี้กับภูเขาน้ำแข็งที่ลอยอยู่ในทะเล จิตสำนึกเปรียบได้กับน้ำแข็งส่วนที่ลอยโผล่พ้นน้ำขึ้นมา มองเห็นและสัมผัสได้ เข้าใจง่าย จิตไร้สำนึกเปรียบเหมือนส่วนของน้ำแข็งที่อยู่ใต้น้ำ มองไม่เห็น เข้าใจยาก แต่มีอิทธิพลต่อมนุษย์มากที่สุด ส่วนจิตกึ่งสำนึกจะอยู่กึ่งกลางระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก

1.1.1 จิตสำนึกหรือจิตรู้สำนึก (Conscious Mind) หมายถึง ภาวะจิตที่รู้ว่าตัวเองเป็นใคร อยู่ที่ไหน กำลังทำอะไรอยู่ รู้สึกอย่างไร อารมณ์เป็นเช่นไร หรือต้องการอะไร และแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับหลักแห่งความเป็นจริงตามหลักเหตุและผล การคิด การตัดสินใจ การมีอารมณ์ ความรู้สึกต่างๆ เหล่านี้ที่เกิดขึ้นในจิตสำนึกบางส่วนจะถูกย้ายไปเก็บไว้ในจิตไร้สำนึก เช่น ประสบการณ์ที่เลวร้ายในอดีต ความเจ็บปวดฝังใจ ความขัดข้องชุ่นเคือง ความท้อแท้ผิดหวัง เป็นต้น ซึ่งแม้เราจะพยายามลืมสิ่งต่างๆ เหล่านี้หรือเราอาจจะคิดว่าเราลืมมันไปแล้ว แต่แท้ที่จริงมันยังคงฝังตัวอยู่ในจิตไร้สำนึกปัญหาต่างๆ ในชีวิตมนุษย์เกิดจากการที่จิตสำนึกถูกรบกวนโดยสิ่งที่เก็บไว้ในจิตไร้สำนึกมากเสียจนควบคุมไม่ได้

จิตสำนึก คือ การระลึกได้ เกี่ยวกับตำแหน่งแห่งที่ของตัวเองในโครงสร้างสังคม เช่น จิตสำนึกแห่งความเป็นครู จิตสำนึกของพลเมืองจิตสำนึกสาธารณะ จิตสำนึกของการเป็นคนดี จิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อม เป็นต้น จิตสำนึกเป็นสภาพที่รู้ตัวว่าคือใคร อยู่ที่ไหน ต้องการอะไร หรือกำลังรู้สึกอย่างไรต่อสิ่งใด จิตสำนึกคือ เป็นสภาพที่รู้ตัวว่าคือใคร อยู่ที่ไหน ต้องการอะไร หรือกำลังรู้สึกอย่างไรต่อสิ่งใด เมื่อแสดงพฤติกรรมอะไรออกไปก็แสดงออกไปตามหลักเหตุและผล แสดงตามแรงผลักดันจากภายนอก สอดคล้องกับหลักแห่งความเป็นจริง (Principle of Reality) ดังนั้น จิตสำนึกเป็นระดับเหตุผลภายในใจ ที่ส่งผลต่อการแสดงออกในพฤติกรรมต่างๆ โดยเลือกแล้วว่าจะทำหรือไม่ทำอะไร จิตสำนึกจึงเกี่ยวข้องกับคุณธรรม และจริยธรรมของบุคคล การที่บุคคลจะมีคุณธรรม มีจิตสำนึกที่ดี จำต้องมีการอบรมสั่งสอนหรือซึมซับประสบการณ์จากครอบครัว หรือสังคมนรอบตัว และผ่านการกระทำจนเป็นสันดานแห่งความดีหรือจิตสำนึก

1.1.2 จิตกึ่งสำนึก (Subconscious Mind) หมายถึง ภาวะจิตที่ระลึกถึงได้

กลมรัตน์ หล้าสูงษ์ (2528 : 35) ได้กล่าวถึง Subconscious Mind หมายถึง ส่วนของจิตใจ ที่มีได้แสดงออกเป็นพฤติกรรม ในขณะนั้น แต่ เป็นส่วนที่รู้ตัว สามารถดึงออกมาใช้ได้ ทุกเมื่อที่ต้องการ เช่น นางสาว ก. มีน้องสาว คือ นางสาว ข. ซึ่งกำลังตกหลุมรัก นาย ค. แต่นางสาว ข. เกรงว่ามารดาจะทราบความจริงจึงบอกพี่สาว มิให้เล่าให้มารดาฟัง นางสาว ก. เก็บเรื่องนี้ไว้เป็น

ความลับ มิได้แพร่พรายให้ผู้ใดทราบโดยเฉพาะมารดา แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทราบอยู่ตลอดเวลา ว่า นางสาว ข. รักนาย ค. ถ้าเขาต้องการเปิดเผย เขาก็จะบอกได้ทันที

ลักขณา สรวิวัฒน์ (2530 : 9) กล่าวถึง Subconscious Mind ว่าผลมันเกิดจากการขัดแย้งกันระหว่าง พฤติกรรมภายใต้อิทธิพลจิตสำนึกกับอิทธิพลของ จิตใต้สำนึกย่อมก่อให้เกิดการหลอกลวงตัวเองขึ้นภายในบุคคล

1.1.3 จิตไร้สำนึกหรือจิตใต้สำนึก (Unconscious Mind) หมายถึง ภาวะจิตที่ไม่อยู่ในภาวะที่รู้ตัวระลึกถึงไม่ได้

กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ (2524 : 121) กล่าวว่า จิตไร้สำนึกเป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจ มีการเก็บกด (Repression) เอาไว้อาจเป็นเพราะ ถูกบังคับ หรือไม่สามารถแสดงอาการโต้ตอบได้ในขณะนั้นในที่สุดก็จะฝังแน่นเข้าไป จนเจ้าตัวลืมไปชั่ว ขณะจะแสดงออกมาในลักษณะการพลังแฝง

คณาจารย์ภาควิชาจิตวิทยา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (2530 : 16) กล่าวว่า จิตไร้สำนึกหรือจิตใต้สำนึก คือ สิ่งที่มีอิทธิพล จูงใจพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของคนเรามากที่สุดก็คือ ส่วนที่เป็นจิตใต้สำนึกและสิ่งที่คุณเรามาก จะเก็บกดลงไปที่ยังจิตใต้ สำนึก ก็คือ ความต้องการก้าวร้าว กับความต้องการทางเพศ ซึ่งจะมีแรงผลักดัน นอกจากนี้ ฟรอยด์ ยังได้ศึกษาถึง โครงสร้างทางจิต พบว่า โครงสร้างทางจิตประกอบด้วย 1) อิด (Id) 2) อีโก้ (Ego) และ 3) ซุปเปอร์ อีโก้ (Superego)

ดังนั้น จิตสำนึกของคนในท้องถิ่น หมายถึง ความรัก ความหวงแหน ป่าชุมชนของคนที่ย้ายอยู่ในพื้นที่รอบป่าตำบลโลกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

2. จิตสำนึกของความเป็นท้องถิ่น

จิตสำนึกของความเป็นท้องถิ่น หมายถึง ความสำนึกในการเป็นเจ้าของท้องถิ่น นั่นคือการที่คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ มีจิตสำนึกที่แสดงออกซึ่งความเป็นตัวตนของตนเองผ่านถิ่นที่อยู่หรือชุมชนท้องถิ่นของตน นอกจากนี้ สำนึกดังกล่าวต้องเกิดจากความต้องการภายในจิตใจที่จะปกป้องหรือพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชุมชนท้องถิ่นของตนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น ทรัพยากรในท้องถิ่น สภาพ ความเป็นอยู่ภายในท้องถิ่น และยังคงดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นอีกด้วย

จากคำนิยามข้างต้น จึงทำให้สามารถแบ่งองค์ประกอบของคำว่า จิตสำนึกของความเป็นท้องถิ่น มี 3 ประการ ได้แก่ 1) สำนึกที่แสดงออกซึ่งความเป็นตัวตนของตนเองผ่านถิ่นที่อยู่หรือชุมชนท้องถิ่นของตนเอง 2) มีความต้องการภายในจิตใจที่จะปกป้องหรือพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชุมชน

ท้องถิ่นของตนในด้านต่างๆ และ 3) การดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นจาก ความหมายข้างต้น ทำให้จิตสำนึกของความเป็นท้องถิ่นมีความสำคัญ ดังนี้

2.1 จิตสำนึกของความเป็นท้องถิ่น เรียกอีกอย่างว่า ความสำนึกในการเป็นเจ้าของ ท้องถิ่น จะเป็นแรงผลักดันสำคัญในการดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ภายในท้องถิ่นให้ประสบผลสำเร็จ ได้ง่ายขึ้น เพราะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากคนในท้องถิ่นนั้นๆ

2.2 เป็นผลสืบเนื่องมาจากในประการแรก กล่าวคือ คนในชุมชนท้องถิ่นจะมีความรู้สึกเป็น “พวกเดียวกัน” ก่อให้เกิด “ความสามัคคี” ระหว่างคนในชุมชนท้องถิ่น และส่งผล โดยตรงต่อ การดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ของคนในท้องถิ่น เนื่องจากคนที่มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน และมีความรู้สึกสามัคคีกันแล้ว ก็มีแนวโน้มที่จะทำกิจกรรมบางอย่างเพื่อส่วนรวมได้ง่ายขึ้น

2.3 จิตสำนึกนี้จะส่งเสริมการแข่งขันกันระหว่างชุมชนท้องถิ่นกันอย่างไม่รู้ตัว กล่าวคือ เมื่อคนมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันภายในชุมชนด้วยกันแล้ว และมีกิจกรรมร่วมกัน เป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกัน คือ การบรรลุผลสำเร็จในสิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นอื่นไม่สามารถทำได้ ก่อให้เกิดการแข่งขันในการพัฒนาชุมชน บริหารชุมชน สร้างผลประโยชน์ให้กับชุมชนโดยปริยาย ซึ่ง ถือเป็นผลดีโดยตรงต่อความสำนึกในการเป็นเจ้าของท้องถิ่นดังกล่าว

2.4 จิตสำนึกนี้จะก่อให้เกิดความปกป้อง หวงแหน และสร้างการมีส่วนร่วมใน กระบวนการทำงานภายในชุมชน เพราะสำนึกดังกล่าวสร้างความ เป็น “เจ้าของ” ให้กับสมาชิกใน ชุมชน จึงเรียกความรู้สึกสำนึกนี้ว่าสำนึกในการเป็น “เจ้าของ” ท้องถิ่นหรือชุมชน เมื่อแนวคิดเรื่อง จิตสำนึกของความเป็นท้องถิ่น มีความสำคัญ ดังนั้น เป้าหมายสำคัญ ก็คือ การสร้างชุมชนท้องถิ่นให้มีความตระหนักรู้ถึงความเป็นเจ้าของให้ได้

3. จิตสำนึกเกิดจากอะไร

จิตสำนึกเกิดจากระบบสังคม สังคมเป็นอย่างไรจิตสำนึกก็เป็นเช่นนั้น ระบบสังคม ก่อให้เกิดโครงสร้างตำแหน่งทางสังคมที่ซ้อนทับกันอยู่ เมื่อเรายังเด็ก เราก็ได้เรียนรู้จิตสำนึกของความเป็นลูก จิตสำนึกของความเป็นนักเรียน พอโตขึ้นมีโครงสร้างและตำแหน่งที่เลื่อนไหลไปมา เราก็ กลายเป็นจิตสำนึกตามตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งในโครงสร้างเราอาจมีอยู่หลายหน้าที่ เช่น เป็นพ่อแม่ เป็นลูก มีตำแหน่งงานราชการ เอกชน ซึ่งจิตสำนึกมี 2 แบบ คือ

3.1 จิตสำนึกเพื่อตอกย้ำถึงตำแหน่งแห่งที่ในระบบ เป็นระบบวิถีชีวิตประจำวันตามปกติ

3.2 จิตสำนึกในสถานการณ์ไม่ปกติ เช่น การชุมนุมประท้วงตั้งแต่ระดับเบาๆ ไปถึง ระดับรุนแรงจนเป็นการเขย่าโครงสร้างสังคม การที่คนปกติได้รับการสร้างจิตสำนึกแบบที่ 2 ซ้ำๆ ทำให้จิตสำนึกตามหน้าที่ได้ถูกสร้างจิตสำนึกใหม่ให้เป็นจิตสำนึกแห่งผลประโยชน์ทางชนชั้น ดังที่จะ ได้เห็นจากการให้ข้อมูลใหม่ๆ ตอกย้ำซ้ำๆ กัน เป็นการเคลื่อนย้ายตัวตนจิตสำนึกจากเดิม ไปสู่ใหม่มี เงื่อนไขมาจากสถานการณ์ไม่ปกติ

4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับจิตสำนึก

4.1 ความหมายของจิตสำนึก (Volunteer Spirit)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.2542 ให้ความหมายคำว่า “จิตสำนึก” ไว้ว่า ภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย ขณะที่ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2549 : 41-45) ให้นิยามคำว่า จิตสำนึก (Conscious) ว่าหมายถึง ความคิด ความรู้สึกที่อยู่ส่วนลึกของบุคคล ติดตัวติดใจอยู่ตลอดเวลา คงทนและไม่เปลี่ยนโดยง่าย

ทองพันชั่ง พงษ์วารินทร์ (255 : 33) ให้ความหมายว่า จิตสำนึก (Conscientiousness) หรือ ความตระหนักรู้ (Awareness) หมายถึง การตอบสนองต่อสิ่งที่เกิดขึ้น และตัดสินใจเลือกสนองตอบต่อสิ่งนั้นในทางที่ถูกต้อง ตามกฎระเบียบ กฎหมาย กฎของสังคม จารีต ประเพณี

4.2 แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึก

กาญจนา แก้วเทพ (2527 : 1) ได้อธิบายแนวคิดหลักจิตสำนึก คือ แนวคิดจิตสำนึก ที่เริ่มต้นมาจากศาสตร์ของจิตวิเคราะห์และจิตวิทยา มาจากการแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ 1) แนวคิดทางจิตวิทยาที่เน้นธรรมชาติของประสบการณ์การมีสติสำนึก 2) แนวคิดทางจิตวิทยาที่เน้นหน้าที่ของการทำงานของกระบวนการทางจิตสำนึก 3) แนวคิดทางจิตวิทยาที่เน้นศึกษาพฤติกรรม และความสำคัญของการเรียนรู้ภายใต้จิตสำนึก นักคิดกลุ่มโครงสร้างนิยม เช่น Plato มีแนวคิดที่มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์ตรงที่มีมนุษย์ประกอบด้วยจิต (Mind) ซึ่งทำหน้าที่ในการสร้างแนวความคิด (Idea) ขณะที่ Aristotle เชื่อในเรื่องการมีชีวิตของจิต (Mental Life) ส่วน Descartes มีแนวคิดที่มนุษย์ประกอบขึ้นด้วยร่างกายและจิตใจซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวข้องกัน โดยจิตสร้างภาพจากการทำงานของกายและกายทำงานตามความคิดที่เกิดขึ้นในจิต จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดแนวคิดสัมพันธนิยม (Associationism) ขึ้นและได้ถูกนำมาพัฒนาสร้างกลุ่มโครงสร้างนิยมขึ้น ในประเทศเยอรมันในปี ค.ศ.1879 โดย Wilhelm Max Wundt ซึ่งมีแนวคิดที่ว่าจิต (Mind) มีองค์ประกอบอิสระต่างๆ มารวมกันเป็นโครงสร้างของจิต (Faculty of Mind) โดยพฤติกรรมของบุคคลเกิดจากการกระทำของกายที่ถูกควบคุมและสั่งการโดยจิต ซึ่งกลุ่มแนวคิดนี้เน้นศึกษาองค์ประกอบสำคัญที่เรียกว่า จิตสำนึก (The Contents of Consciousness) (จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ, 2552 : 7-10)

แนวคิดจิตสำนึกในกลุ่มของ Marxist เริ่มต้นจาก Carl Marx ได้นำเสนอวิธีคิดแบบวัตถุนิยมของความคิดหรือจิตสำนึกทางสังคมมนุษย์ว่า “ความคิดหรือจิตสำนึกของผู้คนนั้นก่อรูปมาจากสภาพความเป็นอยู่ที่เป็นจริง” (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551 : 53) สรุปได้ว่า Mark ได้ศึกษาปัญหาจิตสำนึกจากทัศนะเชิงปรัชญาที่มีลักษณะทางชนชั้น (Class Notion) โดยศึกษาปัญหาเรื่อง “จิตสำนึกที่ผิดพลาด” (False Consciousness) องค์ประกอบของจิตสำนึกที่ผิดพลาด

แสดงออกในสามมิติ คือ มิติแรกทางด้านความสัมพันธ์ทางการผลิต ได้แก่ลักษณะความแปลกแยก (Alienation) ทางด้านโครงสร้างการยอมรับอำนาจที่มีอยู่ในสังคม มิติที่สองคือ ความคิดความเข้าใจ (Mystification) และมิติที่สามด้านความสัมพันธ์ที่จินตนาการ (Imagination) มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 ปัญหาความแปลกแยกนั้น Marx สรุปรว่าเกิดจาก 1) ผู้ผลิตถูกแยกออกจากผลผลิตของตน ผู้ทำการผลิตไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิตจากน้ำมือของตน 2) มนุษย์ถูกแยกออกจากตัวเอง คือไม่สามารถจะควบคุมการดำเนินชีวิตของตนให้เป็นไปตามความปรารถนา เช่น ต้องทำงานเพื่อเงินไม่ว่าจะพอใจหรือไม่ก็ตาม และ 3) เมื่อมนุษย์ถูกแยกออกจากเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ ในสังคมเพราะสภาพสังคมที่บีบบังคับให้มนุษย์แก่งแย่งแข่งขันกัน

4.2.2 ปัญหาเรื่องความคิดความเข้าใจ ซึ่ง Marx เน้นไปในด้านระบบการเมือง ปัญหาเรื่องการยอมรับระบบโครงสร้างอำนาจที่มีอยู่ในสังคมนั้น มีพื้นฐานมาจากเรื่องความคิดความเข้าใจ (Cognition) และหลักการให้เหตุผล (Rationality) องค์ประกอบของความคิดความเข้าใจคือการตีความ (Interpretation) การตีความเกิดขึ้นเมื่อสังคมเกิดการแตกแยกเป็นชนชั้น กลุ่มผู้ปกครองได้เข้ายึดกุมปัจจัยการผลิตทางวัตถุ และสามารถสั่งสมผลผลิตส่วนเกินจนเหลือพอเอามาเลี้ยงดูกลุ่มปัญญาชนของตนผู้ทำหน้าที่ผลิตวิธีการตีความ ต่อจากนั้นกลุ่มผู้ปกครองที่สามารถควบคุมบรรดาสถาบันต่างๆ ในสังคม รวมทั้งกลไกทั้งหมดในการถ่ายทอดสื่อสารความคิดก็ได้ใช้สถาบันและกลไกเหล่านั้นทำการบิดเบือนความคิดนั้นให้แก่สมาชิกในสังคม Goldmann กล่าวว่า สิ่งที่เราคิด เป็นความคิดความเข้าใจ ที่เกิดจากข้อเท็จจริง (Facts) ที่เรารับรู้ในระดับปรากฏการณ์ (Phenomena) จะยังไม่ใช่ความเข้าใจที่มีสำนึกอย่างแท้จริงจนกว่าเราจะได้ทำการสะท้อน (Reflection) ข้อเท็จจริงนั้นให้เห็นทะลุทะลวงไปถึงโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มและสังคมเสียก่อน เพราะความคิดความเข้าใจที่เรามีกันอยู่เป็นความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนมาให้คิด Goldmann เสนอว่าหลักการวิเคราะห์องค์ประกอบด้านความคิดความเข้าใจของจิตสำนึกในกลุ่มบุคคลหนึ่งควรประกอบด้วย หนึ่งจิตสำนึกนั้นมีเนื้อหาที่ลวงตาลวงใจไปจากความเป็นจริง สองเหตุใดคนกลุ่มนั้นๆ จึงยอมรับเนื้อหาที่ผิดพลาดนั้นว่าเป็นความจริง

4.2.3 ปัญหาจินตนาการที่สามารถครอบงำความเป็นจริงได้ Marx เรียกปัญหานี้ว่า ความเพ้อฝัน (Phantasy) ในขณะที่ Sigmund Freud เรียกว่า จินตนาการ (Imagine) Assoun ประยุกต์เอาหลักของจิตวิเคราะห์ระดับบุคคลมาอธิบายปัญหาจินตนาการระดับสังคมว่าเมื่อต้องตกอยู่ในความทุกข์ยาก คนเราจะมีทางเลือกแก้ปัญหา 2 วิธี คือ การแก้ปัญหาตามหลักความเป็นจริง (Reality Principle) และการแก้ปัญหาตามหลักความพอใจ (Pleasure Principle) และเมื่อหนทางแก้ปัญหาตามความเป็นจริงในสังคมถูกปิดกั้นคนในสังคมก็จำเป็นต้องเลือกหนทางเดียวที่มีเหลืออยู่คือแสวงหาการปลอบประโลมใจ ไม่ว่าจะป็นระดับบุคคลหรือระดับกลุ่มแม้ว่าการแก้ปัญหาแบบนี้จะแก้ได้เฉพาะในจินตนาการโดยต้นตอปัญหาที่แท้จริงจะยังคงอยู่ก็ตามหลุมพรางที่ต้องพึงระวังของ

การวิเคราะห์แบบ Marxist ก็คือ การใช้เกณฑ์ทางชนชั้นมาเป็นมาเป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์นั้น ทำให้เกิดการมองข้ามเกณฑ์อื่นๆ ทางด้านสังคมวิทยา เพราะคนเรานั้นนอกจากจะเกิดมาสังกัดชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งแล้ว ผู้คนเหล่านั้นยังมีฐานะอื่นๆ ในสังคมด้วย เช่น การเป็นพี่ บ้า น้า อา ผู้หญิง ผู้ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ ฯลฯ อีกประการหนึ่งเนื่องจาก Marx มีปรัชญาในการศึกษาว่า “กระทำไปเพื่อเปลี่ยนแปลงโลก” ทำให้ Marx ให้ความสนใจเฉพาะจิตสำนึกด้านที่เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลง คือ จิตสำนึกที่ผิดพลาด จึงมีผลทำให้ผู้ที่ทำการศึกษาสังคมโดยยึดแนวทางของ Marx รุ่นหลังมีทัศนะในด้านลบต่อปัญหาจิตสำนึก และละเลยการศึกษาจิตสำนึกที่เป็นตัวเสริมและหนุนช่วยการเปลี่ยนแปลง (กาญจนา แก้วเทพ, 2527 : 12-13)

การฟื้นฟูป่าชุมชน

1. ความหมายการฟื้นฟูป่าชุมชน

การฟื้นฟูป่าชุมชน หมายถึง แผนการ หรือกิจกรรม หรือวิธีการที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ การพัฒนาพื้นที่ป่าในชุมชน ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

การฟื้นฟูป่า คือ การควบคุมและเร่งกระบวนการฟื้นตัวของธรรมชาติเพื่อกลับคืนไปสู่สภาวะที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงสุด มีระบบที่เหมาะสมและมีความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งมีชีวิตต่างๆ อย่างสมดุลซึ่งสามารถดำรงต่อไปได้ในสภาพอากาศและลักษณะภูมิประเทศนั้นๆ

การเปลี่ยนแปลงแทนที่ของระบบนิเวศน์ เป็นกระบวนการฟื้นฟูตนเองทางธรรมชาติของป่าภายหลังจากการถูกรบกวนจากปัจจัยภายนอก เช่น การที่ไม้พุ่มรุกคืบเข้าไปแทนที่ในทุ่งหญ้า ต้นไม้ที่ชอบแสงเข้าไปแทนที่ไม้พุ่ม การเข้ามาของไม้ที่สามารถอยู่ในบริเวณร่มเงา ซึ่งเป็นลักษณะของป่าที่มีระบบนิเวศน์อุดมสมบูรณ์ ซึ่งในปกติแล้วกระบวนการเปลี่ยนแปลงแทนที่ของป่าเหล่านี้จะเกิดจากการกระจายเมล็ดเข้าไปสู่พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมและเกิดการแข่งขันกันระหว่างพืชจึงจะนำไปสู่สภาวะป่าที่เหมาะสมกับพื้นที่บริเวณนั้นมากที่สุด แต่ในปัจจุบันกระบวนการเปลี่ยนแปลงแทนที่ของป่าในธรรมชาตินั้นถูกขัดขวางจากหลายสาเหตุซึ่งส่วนใหญ่แล้วเกิดขึ้นโดยน้ำมือมนุษย์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นไฟป่า การเลี้ยงสัตว์ปศุสัตว์ การขาดแหล่งเมล็ดพันธุ์ธรรมชาติ และการถูกรุกรานจากพืชต่างถิ่น เช่น พวกวัชพืชที่แข็งแรงกว่าพืชในท้องถิ่น ดังนั้น การฟื้นฟูป่าคือการกระทำเพื่อกำจัดอุปสรรคทั้งหลายที่ทำหน้าที่ขัดขวางกระบวนการเปลี่ยนแปลงแทนที่ของธรรมชาติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเป็นป่าที่มีความหลากหลายทางระบบนิเวศน์มากที่สุดในแบบที่เป็นธรรมชาติและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า

การฟื้นฟูป่าจะรวมไปถึงการป้องกันรักษาพืชที่ยังคงเหลือในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันไฟป่า การป้องกันสัตว์เลี้ยงเข้ารบกวนในพื้นที่ หรือการกระทำใดๆ ก็ตามที่สามารถ

เร่งการฟื้นตัวตามธรรมชาติของป่าไม้ได้ รวมไปถึงการปลูกต้นไม้เสริม การเตรียมเมล็ด การหยอดเมล็ดพืชสำคัญในระบบนิเวศ และหากมีชุมชนอาศัยอยู่ในป่าฟื้นฟูหรือพื้นที่ใกล้เคียงก็มักจะต้องมีการเสริมพืชที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจต่อชุมชนเข้าไปด้วยเพื่อผลประโยชน์ต่อชุมชนในอนาคต การฟื้นฟูป่าเป็นการรวบรวมหลากหลายกระบวนการเข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมมือกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องจากหลายภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชน นักวิทยาศาสตร์ รวมถึงผู้ให้การสนับสนุนเงินทุน และกระบวนการฟื้นฟูป่านั้นสามารถวัดความสำเร็จได้จากการวัดความหลากหลายทางชีวภาพที่กลับคืนมาสู่พื้นที่ มวลชีวภาพที่เพิ่มขึ้น หรือลักษณะของระบบนิเวศป่าฟื้นฟูเป็นต้น และเมื่อทำการฟื้นฟูป่าแล้วคุณค่าของป่าทางเศรษฐกิจที่ได้กลับมาเช่นผลิตภัณฑ์จากป่า หรือการบริการทางระบบนิเวศเช่นป่าต้นน้ำ หรือการเก็บคาร์บอนซึ่งในที่สุดแล้วกระบวนการเหล่านี้จะช่วยในแง่การลดความยากจนของชุมชนได้รวมไปถึงในอนาคตหากมีการจัดตั้งระบบการจ่ายค่าบริการทางระบบนิเวศได้ก็จะกลายเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชนอีกด้วย

2. แนวทางฟื้นฟูป่าชุมชน

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2556) ได้กล่าวถึง การดำเนินงานกิจกรรมการฟื้นฟูและจัดการป่าไม้โดยชุมชน โดยยึดหลักการพื้นฐาน 3 ประการกล่าวคือ การมีส่วนร่วม เน้นการจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน (Community-based) ด้วยการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันวิชาการ หน่วยงานภายนอก การใช้อำนาจความรู้ ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ทางวิชาการและการบูรณาการทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

การฟื้นฟูและจัดการระบบนิเวศป่าไม้ ยึดหลักการว่า คน ป่า และสรรพสิ่ง ต่างเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศ จึงต้องจัดการป่าให้เกื้อกูลต่อการอยู่รอดของคน และการจัดการคนให้เกื้อกูลต่อการอยู่รอดของป่า สามารถแบ่งกิจกรรมได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

2.1 การสำรวจพื้นที่และเตรียมการ ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความต้องการชุมชน เลือกชนิดพันธุ์ คำนึงถึงสภาพพื้นที่และวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟู เน้นใช้พันธุ์ไม้หาง่ายในท้องถิ่น สามารถเจริญเติบโตได้ดีในสภาพพื้นที่นั้นๆ โดยขอสนับสนุนกล้าไม้จากหน่วยงานภายนอก จัดซื้อจากพื้นที่อื่น และจัดเตรียมในพื้นที่โดยสร้างเรือนเพาะชำ หรือจัดหาฝักและเมล็ดในท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยลดความบอบช้ำของกล้าไม้จากการขนส่ง

2.2 ปลูกป่าและฟื้นฟูระบบนิเวศป่าไม้ โดยการประชุมหารือเพื่อเตรียมการร่วมกัน

2.2.1 กำหนดวันและเวลาดำเนินการ

2.2.2 ประชาสัมพันธ์เชิญชวนร่วมกิจกรรม

2.2.3 ปลูกป่า พร้อมจัดทำแปลงติดตามอัตราการรอด

2.2.4 ติดตามและบำรุงรักษา

2.2.5 ดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูระบบนิเวศอื่นๆ เช่น ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ

2.2.6 ประเมินผล

2.3 การพัฒนากระบวนการจัดการป่าไม้โดยชุมชน ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อระบบนิเวศและชุมชน

2.3.1 เข้าใจข้อมูลชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าไม้

2.3.2 พัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชน

2.3.3 สำรวจพื้นที่และตรวจสอบสิทธิ์ที่ดิน

2.3.4 ส่งเสริมบทบาทเยาวชนและสตรี

2.3.5 กำหนดแนวเขตและกฎระเบียบการใช้ประโยชน์

2.3.6 เครือข่ายการจัดการป่าไม้ระหว่างชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1981) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมโดยทั่วไปในขั้นตอนการตัดสินใจไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจได้เพียงอย่างเดียว ยังใช้ตัดสินใจควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการด้วยการตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ และการประเมินผลในกิจกรรมการพัฒนาด้วย จะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องเกือบโดยตรงกับการปฏิบัติ แต่ก็เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วย โดยที่ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้น นอกจากนี้ก็ยังมีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผล และการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย โดยมีแนวความคิดว่าการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ทุกขั้นตอนมีความสัมพันธ์ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมที่ขั้นตอนการตัดสินใจเป็นประการสำคัญ ซึ่งในแนวทางการมีส่วนร่วมนั้นมุ่งให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็นผู้ที่มีบทบาทในทุก ๆ เรื่อง

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารไว้ว่า การมีส่วนร่วมของบุคคลจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องจะส่งผลให้เกิดความผูกพันต่อหน่วยงานและภารกิจที่ตนเองมีส่วนร่วม

ปรัชญา เวสารัชช (2538) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนเข้าเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของส่วนรวมซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาชนบท โดยในการเข้ามาเกี่ยวข้องนี้ ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามและเสียสละทรัพยากรบางอย่าง เช่น ความคิดเห็น วัตถุ แรงกายและเวลา

อรรถนพ อุ๋นอก (2538) ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการทิศทางของการเปลี่ยนแปลง และความเห็นพ้องต้องกันนั้นจะต้องมีมากพอที่จะเกิดการริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติการ กล่าวคือ จะต้องเป็นการเห็นด้วยกันของคนส่วนใหญ่ที่จะร่วมปฏิบัติการนั้น ๆ เหตุผลเบื้องต้นที่คนมารวมกันได้ ควรจะต้องมีการตระหนักว่า การปฏิบัติหรือการกระทำ ทั้งหมดที่ทำ โดยหรือทำ ในนามกลุ่มนั้น ๆ กระทำ ผ่านองค์การ ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 3 มิติด้วยกัน คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าอะไรควรทำ และทำอย่างไร มิติที่สอง การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ และมิติที่สาม การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงานนอกจากนั้น ไวท์ (White) ยังเพิ่มเติมว่าสาระสำคัญของการมีส่วนร่วมประเภทที่ 4 ที่นำมาพิจารณา คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (สุธี ศรสวรรค์, 2538)

ไวท์ (White, 1980 อ้างถึงใน สุธี ศรสวรรค์, 2538) ได้ให้ความหมายของการมี ส่วนร่วม ประกอบด้วย 4 มิติ คือ

มิติที่ 1 คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำและทำอย่างไร

มิติที่ 2 คือ การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ

มิติที่ 3 คือ การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน

มิติที่ 4 คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

นิภาภรณ์ เกียรติสุข (2539) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพฤติกรรมที่ประชาชนหรือคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม พัฒนาปัญญา ความรู้ ความสามารถ โดยแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่ตนอาศัยอยู่

วรางคณา วัฒโย (2540) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาที่จะเป็นผลดีและเป็นธรรมนั้น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนานับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนา ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวย่อมต้องอ่อนอ่อนต่อความแตกต่างของท้องถิ่นตลอดจนแนวทางการพัฒนาย่อมต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและตัดสินใจของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นอย่างมาก

ทะนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2540) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ไขปัญหาตนเอง ร่วมให้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญ ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง 2)

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่มี แสดงออก ซึ่งสิ่งที่เขาต้องการแสดงออก ซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญและแสดงออกซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหาและลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด 3) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปของบุคคลกลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ

แสวง รัตนมงคลมาศ (2540) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของสังคม และประชาชนที่เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงานตลอดจนทรัพยากรของตนเองต่อกิจกรรมนั้น ๆ ในการแสดงความคิดเห็นตัดสินใจกำหนดนโยบาย กำหนดเป้าหมายและแผนงาน ดำเนินการในกระบวนการจัดการ และร่วมหนุนช่วยทรัพยากรการบริหารและการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มีเหตุผล 3 ประการ คือ 1) มีจุดร่วมในอุดมการณ์เดียวกัน 2) มีจุดร่วมในผลประโยชน์ 3) ยึดติดกับบุคคล

สายสุนีย์ ปวุฒินันท์ (2541) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลก็ดี กลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนได้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจการดำเนินโครงการ การแบ่งปันผลประโยชน์และการประเมินผลโครงการพัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อกำหนดที่มาจากบุคคลภายนอก และเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งมีอำนาจอิสระในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาให้กับสมาชิกด้วยความพึงพอใจและผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย

โกวิท พวงงาม (2541) การมีส่วนร่วม หมายถึงกระบวนการของกลุ่มองค์กรชุมชนมีการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ โดยมีความเข้าใจในปัญหาของตนและตระหนักถึงสิทธิ์ของตนที่มีต่อสิ่งนั้น ซึ่งความรู้สึกเหล่านั้นจะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่บุคคลได้รับข้อมูลใหม่ที่ช่วยเพิ่มอำนาจความคิด และโอกาสได้ร่วมวิเคราะห์ และตัดสินใจกำหนดเป้าหมายในกิจกรรมเหล่านั้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542) ในกิจกรรมทุกอย่างควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานได้ตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเองซึ่งจะทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของเขา ซึ่งจะทำให้เขาได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง

สุพจน์ พิสุทธิวงศ์ (2542 อ้างถึงใน พรธณี กิจเจริญทรัพย์ดี, 2550) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นเรื่องทีบุคคล และกลุ่มคน เห็นพ้องต้องกันในเรื่องความต้องการ และการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดวิถีชีวิตของคนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

สรุป การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสในลักษณะการทำงานร่วมกัน มีความต้องการร่วมกัน ทั้งทางด้านการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรมการร่วมกันรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินงานตามแผนหรือโครงการที่กำหนดไว้

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี 5 ทฤษฎี ซึ่ง อคิน รพีพัฒน์ ได้สรุปไว้ดังนี้

2.1 ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion)

Maslow (1968 อ้างถึงใน อคิน รพีพัฒน์, 2536) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้ เกิดผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมโดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่าลำดับขั้น ความต้องการ (Hierarchy of Needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจากน้อยไปมาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

2.1.1 ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และ ความต้องการทางเพศ

2.1.2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

2.1.3 ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

2.1.4 ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self-esteem Needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่นความต้องการ ด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเอง ความสามารถและความสำคัญของบุคคล

2.1.5 ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

2.2 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

อนงค์ พัฒนจักร (2535) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่ถือว่าเป็นขั้นตอนจริงหรือสมบูรณ์ ขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization) ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน คือ 1) การวางแผน คือ ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามและการประเมินผลและที่สำคัญจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย 2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดสรรควบคุมทางการเงินและการบริหาร 3) การใช้ประโยชน์ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการนำเอากิจกรรมใช้ประโยชน์ได้ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งพาตนเองและการควบคุมทางสังคม 4) การได้รับประโยชน์ ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ที่เท่ากันซึ่งอาจจะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือวัตถุก็ได้ 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และหน่วยงาน 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ 8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน ระพีพัฒน์ (2536) ได้ชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเข้าร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ คือ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นปัญหาและสาเหตุของประชาชน เนื่องจากเหตุผลพื้นฐาน คือชาวชนบทประสบปัญหาอยู่มรรู้ปัญหาของตนเองได้ดีที่สุด 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินการกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ผู้เลือกแนวทางในการพัฒนาควรเป็นประชาชนในชุมชนนั้นเองไม่ใช่บุคคลภายนอก เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรกับศักยภาพในการพัฒนาชุมชนนั้น 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านแรงงาน การร่วมแรงประกอบกิจกรรมที่จะทำให้ประชาชนมีความผูกพันมากขึ้น และก่อให้เกิดความรู้สึก ร่วมกันในการเงินเจ้าของกิจกรรมผลงานที่ปรากฏ ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนบำรุงรักษาให้ดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เพื่อค้นคว้า เพื่อหาข้อดี และข้อบกพร่องเกิดจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งได้มาเป็นบทเรียนในการหาหนทางปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานต่อไป

ธนาภรณ์ เมทณีสุดดี (2543) ได้กล่าวถึงแนวทางการมีส่วนร่วม หมายถึง 1) ร่วมคิด คือ ร่วมในการประชุมปรึกษาหารือในการวางโครงการวิธีการดำเนินงานการติดตาม ตรวจสอบและการดูแลรักษา เพื่อให้กิจกรรมโครงการได้ผลตามวัตถุประสงค์ 2) ร่วมตัดสินใจ คือ เมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือแล้วจะต้องร่วมกันในการตัดสินใจเลือกกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด 3) ร่วมปฏิบัติตามโครงการ คือ เข้าร่วมในการดำเนินงานตามโครงการ เช่น ร่วมออกแรงร่วมบริจาคทรัพย์ เป็นต้น 4) ร่วมติดตามและประเมินผลโครงการ คือ เมื่อโครงการเสร็จสิ้นแล้วได้มีส่วนร่วมในการตรวจตราดูแลรักษาและประเมินผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

มณฑล จันทร์แจ่มใส (2551) กล่าวการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมจะต้องมีขึ้นโดยตลอดตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผนโครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใดที่มีอยู่

สรุป จากแนวคิดข้างต้น การมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และรวมไปถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและตนเองในการพัฒนาหรือดาเนินการกิจกรรมต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในการประเมินผล

2.3 ลักษณะและรูปแบบการมีส่วนร่วม

United Nations, Department of International Economic and Social Affairs (1989, p. 9) ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบคือ 1) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) เป็นโดยการอาสาสมัครหรือรวมตัวกันเองขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยเป็นการกระทำ ที่มิได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย 2) การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (Induced) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบที่เป็นลักษณะทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนา 3) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Conceived) เป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรงรูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลในทันที แต่จะไม่ได้ผลในระยะยาวจะมีผลเสียที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนในที่สุด

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohon & Uphoff, 1981) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision - Making) มี 3 ขั้นตอน ได้แก่
 - 1.1) การตัดสินใจตั้งแต่ระยะเริ่ม
 - 1.2) การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรม
 - 1.3) การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ซึ่งอาจเป็นไปในรูปของการเข้าร่วมโครงการให้มีการสนับสนุนด้านทรัพยากร การเข้าร่วมบริหาร การร่วมมือ ทั้งการเข้าร่วมแรงร่วมใจ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือประโยชน์ส่วนบุคคล
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งนับเป็นการควบคุม และตรวจการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

เจมส์ คีดี ปิ่นทอง (2538) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการค้นหาและหาสาเหตุของปัญหาที่เป็นอยู่ว่า มีอะไรเดือดร้อนบ้าง และมีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง

- 1) การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน นับตั้งแต่วิเคราะห์หาสาเหตุ การจัดการลำดับสำคัญของปัญหา พิจารณาทางเลือกและแนวทางการแก้ไขปัญหา
- 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ความสำเร็จเป็นระยะสั้น ๆ ดำเนินการแก้ไข

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2537) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือการมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน เช่น กรรมการกลุ่มต่าง ๆ การมีส่วนร่วมโดยอ้อม การมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรผู้แทนที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (Non-representative) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

ศุภชัย ธรรมวงศ์ (2551) การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) หมายถึง การบริหารโดยให้บุคคลในองค์กรหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญ ในการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการบริหารงาน

2.4 ความสำคัญของการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม

2.4.1 ก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการปฏิบัติงานที่มุ่งหวัง

2.4.2 กระบวนการตัดสินใจสามารถรองรับพฤติกรรมของบุคคลในองค์กรได้กว้างขวางและเกิดการยอมรับ

2.4.3 เป็นหลักการของการบริหารที่เป็นผลต่อการดำเนินการเชิงวิเคราะห์ ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจได้

2.4.4 ลดช่องว่างของระบบการสื่อสารในองค์กรและขจัดปัญหาความขัดแย้งได้

2.5 หลักการในการบริหารแบบมีส่วนร่วม

2.5.1 มีการจัดสรรหน้าที่และอำนาจ ในการปฏิบัติงานให้กับผู้ปฏิบัติงาน คนในองค์กรหรือทีมงาน เพื่อต้องการให้มีทุกคนในองค์กรได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

2.5.2 การก่อให้เกิดสร้างความสัมพันธ์อันดี ระหว่างคนและองค์กรได้อย่างแท้จริง และผลักดันให้คนในองค์กรได้ใช้ศักยภาพของตนอย่างเต็มที่เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจขององค์กร

2.5.3 รับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นและลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในการทำงาน

2.5.4 ทำให้ทุกคนในองค์กรต้องรวมตัวกันเป็นทีมงาน (Teamwork) เพื่อผนึกกำลัง และศักยภาพ ในการแก้ไขปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งการทำงานลักษณะดังกล่าวนั้นจะเป็นไปตามหลักการขององค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ตัวแปรที่ทำให้ต้องบริหารแบบมีส่วนร่วม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อุดมพงษ์ เกศศรีพงษ์ศา และคณะ (2558 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัย การยกระดับจิตสำนึก ท้องถิ่นเพื่อการฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ งานวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การดูแลป่าของคนในชุมชน และ เพื่อสร้างกระบวนการยกระดับจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูป่าชุมชนตำบลโคกกลาง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การเดินสำรวจ และจัดเวทีร่วมกับชุมชน โดยมีการดำเนินการ 2 ระยะ ผลการวิจัยพบว่า 1) สถานการณ์การดูแลป่าของคนในชุมชนในปัจจุบัน พบว่าคนในชุมชนใช้ป่าแห่งนี้เป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ แต่ขาดจิตสำนึกในการดูแลป่า รู้จักใช้แต่ไม่ได้ดูแลเนื่องจากคิดว่าป่าไม่มีวันหมดและคิดว่าหน่วยงานราชการที่ต้องเข้าไปดูแล 2) ได้กระบวนการยกระดับจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูป่าชุมชน โดยมีกลุ่มเยาวชนช่วยในการขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าและมีจัดตั้ง “กลุ่มเยาวชนคนรักโขกรกประดู่” ผ่านทางโซเชียล ทำให้การรับรู้กิจกรรมเกี่ยวกับป่าและข่าวสารมีการรับรู้มากขึ้น โดยสอดแทรกการยกระดับจิตสำนึกคนในชุมชนผ่านกิจกรรม เช่น การศึกษาดูงานในพื้นที่ตัวอย่าง การใช้หลักผู้อาวุโสในชุมชน และใช้ระบบความสัมพันธ์เครือญาติ การสำรวจความสมบูรณ์ของป่าด้วยคนในชุมชน กระบวนการสร้างการเรียนรู้ข้ามวัย (เด็ก-ผู้สูงอายุ) การทำแผนที่ป่าด้วยเครื่องมือ GPS โดยชุมชน กิจกรรมทำป้ายรณรงค์อนุรักษ์ป่า ค่ายเยาวชนอนุรักษ์ป่า การใช้เครือข่ายวิทยุวิจัย พิธีบวชป่าและติดป้ายรณรงค์รอบป่า กิจกรรมตั้งศาลต้นกุง เป็นต้น นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยทำให้แกนนำกลุ่มคนในชุมชนมีการรวมตัวกันเพิ่มขึ้น เกิดเครือข่ายความร่วมมือภายในและภายนอกพื้นที่ในการทำกิจกรรมสร้างจิตสำนึกรักษาป่า ชุมชนได้ตั้งกฎ กติกา ร่วมกัน และจัดทำป้ายบดลงโทษปิดประกาศเรื่องป่า กลุ่มผู้นำได้จัดตั้งจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อดูแลและบริหารจัดการป่า และทางองค์การบริหารส่วนตำบลโคกกลาง เสนอเรื่องประสานงานกับหน่วยงานทหาร สนับสนุนงบประมาณชุดล่อลอกหนองน้ำในป่าทั้ง 2 แห่ง และชุดคลองเพื่อกั้นอาณาเขตให้รอบป่า เพื่อเป็นแหล่งเก็บกักน้ำในป่า ทำให้ป่าเกิดความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น

สาโรจน์ พานิชชานนท์ (2554 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัย การมีส่วนร่วมในโครงการตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึก และพฤติกรรมการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง หมู่บ้านป่าละอู งานวิจัยนี้ได้ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกและ

พฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงเกิดจากการมีส่วนร่วมในโครงการตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาอิทธิพลของปัจจัยส่วนบุคคลที่อาจส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในโครงการตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จิตสำนึกและพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมโดยใช้แบบสังเกตพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม และการใช้แบบสอบถามกึ่งสัมภาษณ์ โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงเฉพาะจากประชากรชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงในหมู่บ้านป่าละอูที่ร่วมโครงการจำนวน 121 ครัวเรือน ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในโครงการตามกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกและพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ โดยระดับจิตสำนึกและพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ของชาวบ้านในหมู่บ้านป่าละอูอยู่ในเกณฑ์ปานกลางและดี ขนาดที่ดินทำกินเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมและพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ป่า การเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกยังมีผลต่อพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ป่า คือ กลุ่มที่มีระดับจิตสำนึกในเกณฑ์ปานกลางและดี มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ป่าอยู่ในเกณฑ์ดี ส่วนผู้ที่มีจิตสำนึกในเกณฑ์ไม่ดีจะมีระดับพฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ป่าอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง เนื่องจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าเป็นเรื่องของส่วนรวม พฤติกรรมการณ์การอนุรักษ์ป่าจึงมีปัจจัยทางสังคมเป็นตัวผลักดัน ซึ่งจากการสังเกตการณ์พบว่า ชาวบ้านมีความสามัคคีช่วยเหลือและรับผิดชอบต่อสังคมสูง งานวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นถึงข้อค้นพบที่น่าสนใจ คือ ความยากจนเป็นสาเหตุของการทำลายสิ่งแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดความยากจน จึงมีการส่งเสริมการทำเกษตรผสมผสานที่ช่วยเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น

อุทัย บางเหลือ และคณะ (2553 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่เพื่อหารูปแบบการแก้ปัญหาป่าโคกบ้ำใหญ่อย่างยั่งยืน ตำบลปลาข้าว อำเภอเมืองจังหวัดอำนาจเจริญ มีวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัย 1) เพื่อศึกษาข้อมูลวิถีชีวิตประวัติศาสตร์ชุมชน การอพยพก่อตั้งบ้านเรือนรอบป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่ 2) เพื่อศึกษาสภาพป่า นิเวศป่า พันธุ์ไม้ ลักษณะชนิดของป่าโคกบ้ำใหญ่ 3) เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่ทั้งด้านคุณค่าและมูลค่า และ 4) เพื่อศึกษารูปแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่ที่เหมาะสมและกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่โดยชุมชน ซึ่งกลุ่มเป้าหมาย คือ สมาชิกชุมชนในตำบลปลาข้าว 12 หมู่บ้าน 1,310 ครอบครัวยุค ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีรูปแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่ที่เหมาะสมและกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่โดยชุมชน พบว่า การหารูปแบบการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการป่า หารูปแบบร่วมกัน มีข้อตกลงร่วมกัน 7 ประเด็น ดังนี้ 1) ให้ออกกฎการใช้ป่าร่วมกัน โดยอ้างอิงกฎหมายบ้านเมือง 2) รูปแบบให้ผู้บุกรุกเช่าโดยให้จ่ายค่าเช่าย้อนหลัง โดยให้กำหนดค่าเช่าย้อนหลัง โดยมีการกำหนดค่าเช่าไว้ชัดเจนผ่านการประชาคมทั้งตำบล 3) รูปแบบการให้ออกไปโดยให้กฎหมายลงโทษและให้จ่าย

ค่าเสียหาย 4) ผลักดันให้ไปสู่แผนพัฒนาตำบล 5) การใช้สื่อใหญ่ประชาสัมพันธ์ เช่น ศิลปิน โทรทัศน์ วิทยุ งานวิจัย 6) การให้มีอาสาสมัครพิทักษ์ รักษาป่า 60 คนทั่วทั้งตำบล และ 7) จัดทำเป็นหลักสูตร การพัฒนาและอนุรักษ์ป่าโคกบ้ำใหญ่ในระดับประถมและมัธยมศึกษา เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในตำบลปลาข้าว โดยสรุปรูปแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่และแนวทางฟื้นฟูที่เหมาะสม จากการทำงานตามกระบวนการวิจัยโดยใช้กิจกรรมในโครงการวิจัยเป็นเครื่องมือ มีข้อค้นพบประเด็น รูปแบบการอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกบ้ำใหญ่และแนวทางฟื้นฟูที่เหมาะสม จำนวน 10 แนวทาง ดังนี้ 1) กิจกรรมเวทีเสวนาเราจะส่งมอบป่าโคกบ้ำใหญ่แบบไหนให้กับลูกหลาน 2) กิจกรรมบายศรีสู่ขวัญป่าโคกบ้ำใหญ่ 3) การปลูกป่าโคกบ้ำใหญ่ (เก็บป่าเล็กเพื่อรักษาป่าใหญ่) 4) การเกิดกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ป่า 5) การศึกษาดูงานป่าชุมชนบ้านชาติ 6) หลักสูตรการพัฒนาและอนุรักษ์ป่าระดับ ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา 7) การร่วมประกวดรางวัลลูกโลกสีเขียวและหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง 8) การเชื่อมต่อยุทธศาสตร์โครงการจังหวัดอำนาจเจริญ 9) การสื่อประชาสัมพันธ์โครงการวิจัยใน รูปแบบต่างๆ เช่น ศิลปินโทรทัศน์ วิทยุ และงานวิจัย ฯลฯ และ 10) การผลักดันเข้าสู่แผนพัฒนา ตำบล

นิมิต หาระพันธ์ และคณะ (2551 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา รูปแบบการจัดการป่าชุมชนดงต่อ- ดงยาง เพื่อฟื้นฟูแหล่งอาหารและรายได้ของชุมชนบ้านบุงหวาย ตำบลสงเปือย อำเภอดงเจริญ จังหวัดยโสธร โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาระบบนิเวศป่าและการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจ 3) เพื่อ สร้างสำนึกและหาแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนดงต่อ-ดงยาง มีพื้นที่ดำเนินการ คือ บ้านบุงหวาย หมู่ 3 และ 9 และป่าชุมชนดงต่อ ปาดงยาง ป่าชุมชนดงต่อ อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีพื้นที่ 950 ไร่ ปาดงยาง อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีพื้นที่ 450 ไร่ ป่าโนนยาง อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน เป็นพื้นที่ป่าทาม มีพื้นที่ 30 ไร่ จากสภาพป่าชุมชนที่เคยเป็นแหล่งอาหารของชุมชน เป็นที่พึ่งของชาวบ้านในการหาอยู่หากิน ปัจจุบันเริ่มถูกทำลายเพราะชาวบ้านตัดต้นไม้ เพื่อนำมาสร้างบ้านเรือนและนำมาขาย มีการตัดถนนผ่านชุมชนเพื่อเชื่อมต่อกับหมู่บ้านอื่น ชาวบ้านบุกรุกเป็นพื้นที่หัวไร่ปลายนา เพื่อจับจองเป็นของตนเอง ป่าชุมชนกลายเป็นที่ทิ้งขยะของ อบต.สงเปือย ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากป่าเริ่มลดน้อยลง ชาวบ้านขาดความตระหนักในการดูแลรักษาต่างคนต่างเอาประโยชน์ส่วนตน จึงมีแนวคิดร่วมกันที่จะศึกษาถึงสภาพของป่าชุมชนดงต่อ ดงยาง เพื่อนำมาซึ่งการจัดการร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งอาหารและรายได้ของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน งานวิจัยนี้ใช้รูปแบบในการศึกษาเน้นที่การเรียนรู้ของเยาวชน ผู้นำ แกนนำหมู่บ้านร่วมกันศึกษาข้อมูลชุมชน ผลการศึกษาทำให้ชุมชนได้รับรู้ถึงสภาพของป่าชุมชนดงต่อ ความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงปี ทรัพยากรที่มีในป่าทั้งด้านอาหารและรายได้ พบว่า บางครอบครัวมีรายได้จากป่าในแต่ละปีมากพอสมควร และส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดงต่อทั้งอาหาร พลังงานเลี้ยงสัตว์ แต่หลังจากมีงานวิจัยเข้ามา คน

ในชุมชนเริ่มตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้น จากการศึกษาพบว่าเมื่อได้ข้อมูลและนำไปสู่เวทีร่วมกับชุมชนแล้วทางชุมชนจึงร่วมกันหาทางออก เพื่อหาแนวทางฟื้นฟูป่าดงต่อ โดยการร่วมมือกันปลูกต้นไม้เสริมในบริเวณที่โล่ง มีการรณรงค์ในการเข้าไปหาของป่า เช่น แมลง พืชต่างๆ เห็ด ให้เหลือบางส่วน เช่น เถาว์ หัว โคนหรือเมื่อขุดดินก็ให้กลับไปเหมือนเดิม มีการจัดเป็นกลุ่ม หรือ แต่งตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนดงต่อดงยาง โดยมีผู้นำในแต่ละหมู่บ้านร่วมเป็นคณะกรรมการ มีมาตรการในการเข้าไปหาของป่า ตั้งกฎระเบียบเป็นข้อปฏิบัติร่วมกัน และมีแผนในการออกสำรวจสภาพป่าชุมชนดงต่อทุกปี

ประมวล เจริญยิ่ง และคณะ (2549 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นศึกษากระบวนการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมโดยคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่กระบวนการวางแผนพัฒนาและฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน โดยผ่านกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและป่าในการเรื่องการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ของแต่ละช่วง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วง และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตชุมชนกับการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งทำการศึกษาใน 5 หมู่บ้าน ของตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ การใช้กระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์ทำให้คนรุ่นหลังได้รับรู้และเห็นคุณค่าของการได้รู้จักรากเหง้าของตนเอง และให้ความสำคัญต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นมาในอดีต และเป็นพลังนำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นพบว่า ที่มาของกลุ่มคนมีความหลากหลายที่มา หลากหลายชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ได้แก่ กลุ่มคนไทย-ลาว ไทย-เขมร และไทย-กวย แต่กลุ่มคนเหล่านี้ในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างผสมกลมกลืนกลุ่มคนเหล่านี้เข้ามาแสวงหาพื้นที่ทำกินที่เหมาะสมและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งมีขบวนการต่อสู้กับรัฐเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชนมายาวนาน เนื่องจากพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ที่สร้างรายได้และแหล่งที่สร้างปัจจัยสี่ให้กับคนในชุมชน กระบวนการศึกษาโดยให้ประชาชนในพื้นที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำการศึกษานั้น ทำให้ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่ป่าแห่งนี้มากขึ้น รวมถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน และได้มีการวางแผนเพื่อพัฒนาและฟื้นฟูป่าร่วมกันในหลายประเด็น โดยเน้นการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่า รวมถึงเน้นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน และเรียนรู้จากกลุ่มคนภายนอก กระบวนการศึกษานี้ได้ก่อให้เกิดกลุ่มนักวิจัยไทบ้านทุกรุ่นทุกวัย ที่สามารถคิดค้นหาวิธีการศึกษาตามโจทย์วิจัยได้ด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ และสามารถถ่ายทอดกระบวนการศึกษาให้หลายๆ คนที่เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่เป็นประจำ จนกระทั่งเกิดเป็นเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมกันของชาวบ้านและเป็นการสร้างพลังที่สำคัญให้กับชุมชนหันมาดูแลเอาใจใส่กับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นการสร้างกลไกในการทำงานร่วมกันของชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี

ของท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือ รวมทั้งการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ป่าแห่งนี้ ทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญและมีความภาคภูมิใจที่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการฟื้นฟูป่าแห่งนี้ร่วมกัน

ประสิทธิ์ กาบจันทร์ และคณะ (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาบ้านขุนแจ้และบ้านสามลี่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคมของชุมชน รูปแบบการจัดการและการดูแลรักษาป่าชุมชนของชาวบ้านรวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าชุมชน หมู่บ้านขุนแจ้และบ้านขุนแจ้และบ้านสามลี่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า รูปแบบการจัดการและการดูแลรักษาป่าชุมชนของชาวบ้าน มีภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน 4 รูปแบบ ดังนี้ 1) รูปแบบการใช้ข้อห้ามตามประเพณีและความเชื่อชาวเขาเผ่าลีซอ มีการตั้งศาลผีหลวงประจำหมู่บ้านมีการกำหนดบริเวณพื้นที่ป่าไม้ของหมู่บ้าน โดยห้ามตัดไม้ทำลายป่าบริเวณนั้น 2) รูปแบบการใช้กฎระเบียบของชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยการออกกฎระเบียบของคนในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของหมู่บ้าน และกำหนดบทลงโทษถ้ามีการฝ่าฝืน 3) รูปแบบการใช้ระเบียบและกฎหมายข้อบังคับของภาครัฐ โดยส่วนใหญ่คนในชุมชนจะประกอบอาชีพการเกษตรและทำเพาะปลูกทำไร่เลื่อนลอย ทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าไม้ จึงใช้วิธีการแบบมีส่วนร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐเข้ามาควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด และ 4) รูปแบบการฟื้นฟูสภาพป่าและการดูแลรักษาป่าโดยชุมชน การอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยวิธีการห้ามตัดไม้และการป้องกันไฟป่า ซึ่งกิจกรรมที่ชาวบ้านขุนแจ้และบ้านสามลี่ จัดทำกิจกรรมประจำทุกปี คือ การปลูกต้นไม้ เพื่อเพิ่มต้นไม้ลงในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ได้รับความร่วมมือจากผู้นำหมู่บ้าน หน่วยงานในท้องถิ่น และคนในชุมชนเป็นอย่างดี ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานการจัดการป่าและการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนพบว่าเกิดปัญหาหลัก 3 อย่าง คือ 1) ปัญหาด้านนโยบายและแผนการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ 2) ปัญหาด้านการได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการป่าและการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชน และ 3) ปัญหาด้านการจัดตั้งกลุ่มองค์กรภายในชุมชน